

Considerații asupra unei reprezentări zoomorfe aparținând Epocii Bronzului din nord-estul Olteniei

Ion Tuțulescu

iontutulescu@yahoo.com

Revenim asupra reprezentării zoomorfe prezentate în urmă cu doi ani¹, prilejuită de descoperirea a două piese similare, provenite din cercetările arheologice de la Ocnița-Cosota². Încă de la început dorim să consemnăm faptul că noile piese nu dețin informații de șantier iar stabilirea clară a punctelor și stratigrafiei unde au fost găsite ne este imposibil de realizat.

Cele două puncte unde au fost semnalate reprezentările zoomorfe se află poziționate în linie dreaptă la cca. 5 km³, diferența constând din amplasarea lor: Copăcelu așezare de terasă (foto.1; pl. I/1), Ocnița așezare de înălțime (foto. 2; pl. II/2).

Fără a insista prea mult asupra contextului descoperirii, se cuvine menționa că ultimele două reprezentări sunt rupte din vechime, distrugerea capetelor de protomă putând fi considerată ca ritualică.

Prima reprezentare prezintă următoarele dimensiuni⁴ (pl. III/1-3):

- lungimea gâtului: 1, 5 cm;
- diametrul gâtului: 2,3 cm;
- înălțimea torții: 7,2 cm;
- diametru toartă: 3,8 cm;
- grosime toartă: 1 cm.

Din punct de vedere al amestecului, piesa aparține categoriei fine, pasta alcătuită din lut, fragmente mici de calcar, pietricele, mică și fragmente ceramice. Suprafața reprezentării este acoperită cu angobă de bună calitate, lustruită de culoare orange.

A doua protomă (pl. IV/1-3):

- lungimea gâtului : 3,1cm;
- diametrul gâtului: 2,4 cm;
- înălțimea torții: 7,4 cm;
- diametru toartă: 4,5 cm;
- grosime toartă: 1,1 cm.

¹ I. Tuțulescu, *Două reprezentări plastice aparținând epocii bronzului descoperite la Copăcelu-Valea Râii*, Buridava, VI, 2008, p. 36-42.

² Cercetările arheologice de la Buridava Dacică coordonate de regretatul arheolog Dumitru Berciu și Mariana Iosifaru au demonstrat că, stabilirea dacilor în zona a avut repercusiuni asupra ecosistemului, la terasarea așezării de aici și implicit distrugerea vestigiilor anterioare. Perioada îndelungată de cercetare a relevat existența unui bogat material aparținând epocii eneolitice: culturile Sălcuța și Sălcuța IV; epoca de tranziție de la eneolitic la bronz: cultura Coțofeni; epoca bronzului: culturile Glina și Verbicioara; primei vârste a fierului.

³ Siturile aparținând descoperirilor în cauză sunt la Copăcelu și Ocnița. Ambele puncte sunt amplasate lângă Pârâul Sărata, probabilitatea stabilirii se poate lega de izvoarele de apă sărată din zonă.

⁴ Ne vom referi la descrierea pieselor provenite din cercetarea arheologică de la Ocnița, cea de la Copăcelu fiind prezentată cu alt prilej.

Referitor la pastă, încadrarea este identică cu prima piesă, ca și cu cea de la Copăcelu. Alcătuită din lut de bună calitate, calcar și mică, suprafața acoperită cu angobă de culoare castanie, lustruită.

Descoperirea de la Copăcelu aparține unei cești cu toarta supraînălțată, protoma de animal având privirea spre interiorul vasului (pl. II/1-3).

Observăm că piesele și în special prima (Copăcelu) sunt schematic realizate⁵, fapt ce le deosebește de cele din perioada neolitică unde meșterii olari insistau asupra fiecărui element care ar sugera eventualul animal⁶. Descoperirile anterioare culturii Verbicioara sunt aproape identic realizate din punct de vedere stilistic⁷, iar transmiterea unor elemente din perioada bronzului timpuriu în perioada mijlocie sau târzie poate fi considerată depășită⁸.

Subliniam, în articolul recent lipsa coarnelor la aceste protome, fapt ce ne egala descoperirea din zonă cu cele din sudul Italiei. Probabilitatea de a fi un exemplar tânăr este foarte mare, deoarece acesta oferea în anumite condiții produse identice cu indivizii maturi. O teorie interesantă ne este semnalată de E. Moldovan⁹, potrivit căreia animalul tânăr neputând avea încă urmași putea fi sacrificat cu mai puțin resentiment. Acest resentiment îl regăsim în faptul că animale mature erau considerate totem¹⁰.

O informație deosebit de importantă ne este oferită de studiul faunist realizat pe materialele de la Rogova¹¹ unde ponderea mare a animalelor sacrificate (bovidee) o dețin cele formate din juvenili, subadulți și adulți tineri. De la Verbița (jud. Dolj), aflăm că ponderea animalelor domestice sacrificate în așezarea Verbicioara deținea un procent de 81,02%¹².

Revenind la aspectul pieselor, aflăm că torțile din arealul civilizației Verbicioara, încep să se ridice tot mai sus, ajungând să unească buza cu umărul vaselor încă din faza a II-a, dar butonii de pe maxima bombare a lor își fac apariția în faza a IV-a¹³. Subliniem că toate cele trei reprezentări sunt formate din toartă în bandă supraînălțată, element întâlnit în civilizația supusă studiului nostru.

⁵Celelalte două sunt rupte din vechime, prezentarea lor fiind efectuată după similitudinile cu cea provenită din descoperirea de la Copăcelu.

⁶Schematismul plasticii din perioada epocii bronzului este observată și în cultura Glina, dar mai ales în cea Coțofeni. Astfel prin descoperirea aparținând epocii bronzului timpuriu de la Bârșești, județul Vâlcea, ne este semnalat un fragment de idol ce reprezintă un bovideu. Datorită rupturii din vechime, ne este imposibil să afirmăm dacă reprezentarea în cauză deținea coarne. Referitor la plastica zoomorfă Coțofeni, cercetările arheologice de la Ocnița-Buridava Dacică au dus la descoperirea unui număr de 16 piese, un număr relativ mare pentru cultura în cauză. Menționăm că piesele descoperite aici se detașează prin schematism, ochii sugerați prin perforații fiind singurele elemente decorative ale idolilor.

⁷Gh. Petre Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea, 1995, p. 35, fig. 2/4-5.

⁸Ne referim la faptul că între cultura Glina și Verbicioara, zona de nord-est a Olteniei este ocupată de grupul Gornea-Orlești, grup ce contribuie la nașterea ultimei civilizații.

⁹E. Moldovan, *Contribuție la iconografia culturii Wietenberg*, Apulum, XLVI, 2009, p. 287- 312.

¹⁰Gr. Fazecaș, *Considerații privind vânătoarea la comunitățile culturii Otomani de pe teritoriul României*, În memoriul Nicolae Ghidioșan, Oradea, 2003, p. 61-75; E. Moldovan, *op. cit.*, p. 93.

¹¹El Susi, *Studiu preliminar asupra resturilor de faună din așezarea de epoca bronzului, cultura Verbicioara, Rogova, jud. Mehedinți („La Cazărmi”)*, Drobeta, IX, 1999, p. 25-40.

¹²E. Comșa, *Vânătoarea în cursul epocii bronzului pe teritoriul României*, Thraco-Dacica, XI, 1-2, 1990, p. 52; Studiul a fost efectuat pe un lot mic de fragmente osteologice, ponderea după vârstă nefiind menționată de autor.

¹³G Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004, pp. 186-187.

Plastica zoomorfă a epocii bronzului mijlociu și târziu din România de altfel slab reprezentată a atras atenția unor specialiști, studiile importante fiind acordate în special culturii Gârla Mare. În cultura menționată, reprezentările zoomorfe sunt semnalate sub forma unor păsări¹⁴ sau bovidee¹⁵, ultimele având similitudini cu piesele noastre. Asemănări cu piesele de la Copăcelu și Ocnița găsim în arealul culturii Gârla Mare la Ghidici-Balta Țorova¹⁶, Cârna-Ostrovagonia¹⁷ și Ostrovul Mare¹⁸. În cazul primelor două descoperiri este vorba de vase cu protome zoomorfe, ultima reprezentare fiind un idol. Diferențele notabile între descoperirile noastre și cele enumerate mai sus constau în faptul că cele din arealul culturii Gârla Mare au reprezentate coarnele, fața animalului este destul de bine reliefată și lipsa reprezentărilor pe torți în bandă.

În arealul culturii Wietenberg plastica zoomorfă este semnalată prin descoperirile de la Derșida¹⁹, Sighișoara-Witenberg²⁰, Lechința²¹, Reghin²² etc.

Descoperiri ale artei din epoca bronzului întâlnim și în arealul culturilor din epoca bronzului ca: Suciul de Sus²³, Tei²⁴ Monteoru²⁵, etc.

În spațiul european asemănătoare descoperirilor noastre sunt cele din sudul Italie de la Broglio di Trebisacce²⁶, încadrate în perioada epocii bronzului mijlociu-târziu. Menționăm că, paralelismul cronologic dintre perioadele bronzului din România și Italia are un decalaj important, manifestările din peninsula fiind mai târzii decât cele din zona supusă studiului nostru.

¹⁴G. Crăciunescu, *Așezare a culturii Gârla Mare de la Izvoarele*, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p.43-48. V. Vasic, R. Vasic, *Función depuradora de los humedales I: una revisión bibliográfica sobre el papel de los macrófitos*, în Boletín SEHUMED, 2000, IV, 16, pp. 131-139; P. Medovič, *Die inkrustierte keramik der mittelbronzezeit in der Vojvodina*, în The Yugoslav Danube Basin And The Neighbouring Regions In The 2nd Millennium B.C., Belgrade-Vršac 1996, p. 172, T.I/2.

¹⁵ M. Nica, *Date noi cu privire la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în Oltenia*, în Premier âge du fer aux bouches du Danube et dans les régions autour de la Mer Noire, Tulcea, 1997, pp. 19-42; M. Șandor-Chichideanu, *Cultura Țuto Brădo-Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, Cluj-Napoca, 2003, vol. I-II.

¹⁶M. Nica, *op. cit.*, p. 30, fig. 4/13a-b.

¹⁷ M. Șandor-Chichideanu, *op. cit.*, vol. II, p. 156, pl. 6, a-b.

¹⁸ G. Crăciunescu, C. Para, *O statueta zoomorfă de la Ostrovul Mare, Județul Mehedinți*, în Drobeta, XVII, 2007, p. 62; I. Tuțulescu, *op. cit.*, p. 36.

¹⁹ N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980, pp. 47-48, pl. 25/9, p. 50, pl. 38/8; Prima piesă reprezintă o protomă de animal, coarnele nu sunt redată, diferențe notabile față de cea de la Copăcelul constând în decorul realizat prin împunsături succesive și lipsa torților supraînălțate. În cazul celei de-a doua descoperirea, aceasta aparține unei linguri plate cu mânerul terminat sub forma unui cap de animal.

²⁰ I. Andrișoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara-Witenberg. Descoperiri preistorice și așezarea dacică*. București, 1997, p. 186, fig. 16/7,9; descoperirile în cauză reprezintă capete de pasăre.

²¹ V. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 360, fig. 405/1.

²² E. Moldovan, *op. cit.* pp. 293-307, pl. IV/4; Idolul descoperit în așezarea Wintenberg aparține familiei cervideelor.

²³ V. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 402/3,5.

²⁴ V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966, p. 131-132; Idem, *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, București, 2003, p. 121; Din așezarea Tei de la Novaci au fost găsite transpunerea în lut a unor coarne de animal.

²⁵ V. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 359, fig. 404; Interesanta reprezentare aparține unui vas cu torți în bandă, terminația lor fiind o protomă de berbec. Direcționarea protomelor este în exteriorul vasului.

²⁶ C. Belardelli, *News from the middle and late bronze age in southern Italy, Bronzzeitliche kulturerscheinungen, im Karpatichen Raum*. în Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten, 2, Baia Mare, 2001, p. 69, 75, fig. 2/A.

După opinia cercetătoarei Marija Gimbutas, încă de la începutul neoliticului și până la mijlocul culturii minoice, apar capete de bou, frecvent asociate simbolurilor regenerării și energiei²⁷.

Importanța animalelor în viața comunităților din epoca bronzului mijlociu și târziu poate fi observată și în utilizarea lor în transportul terestru²⁸.

Revenind la încadrarea culturală pe fază evolutivă a acestor reprezentări, descoperirile și studiul aprofundat asupra pieselor ne relevă apartenența lor la un orizont târziu al culturii Verbicioara. Astfel, cercetările anterioare de la Copăcelu²⁹ și Očnița încadrau așezările de aici ca aparținând fazelor IV-V³⁰.

Cu atât mai importantă este semnalarea celor trei torți, deoarece sunt singulare în arealul culturii Verbicioara. Potrivit lui Gabriel Crăciunescu reprezentările antropo și zoomorfe sunt specifice ultimelor faze de evoluție (IV-V), catalogate ca schimburi culturale cu cultura Gârla Mare³¹.

Pentru cultura Tei, Valeriu Lehu subliniază că figurinele antropomorfe se întâlnesc numai în fazele III-IV, considerate ca bun cultural împrumutat din alte arii, de la alte populații (cultura Witenberg)³².

Zona de nord-est a Olteniei a reprezentat pentru perioada preistorică un areal în care influențele și raporturile culturale cu spațiul intracarpatic sunt dovedite pe cale arheologică³³. Observând faptul că în repertoriul formelor și decorului ceramic, asistăm la o dublă influență (una din nord, alta din sud) concluzionăm că plastica are aceeași ipoteză. Nu trebuie lăsat deoparte și aportul propriu al culturii Verbicioara la dezvoltarea propriei spiritualități.

După cum prezentăm în rândurile de mai sus religia și formele sale de manifestare din epoca bronzului se diferențiază clar și substanțial de cele din perioada neoneolitică. Acum reprezentările se deosebesc în special prin schematismul cu care sunt realizate, detaliile importante fiind tratate cu superficialitate de meșterii olari, referindu-ne la culturile Witenberg și Verbicioara, Gârla Mare reprezentând apogeul manifestărilor de acest gen.

În speranța că cercetările arheologice și analogiile cu alte culturi vor efectua o încadrare strictă și clară a pieselor de acest tip, menirea noastră a fost de a aduce în circuitul științific o altă formă de manifestare a plasticii Verbicioara.

²⁷ M. Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, 1997, p. 50.

²⁸ C. Schuster, *Transportul terestru în preistorie. Cu privire specială la ținutul Dunării*, Târgoviște 2007.

²⁹ M. Iosifaru, Cr. Fântâneau, *Râmnicu Vâlcea, cartier Copăcelu (Valea Râii)* în C.C.A., 2004, punctul 155; Autorii cercetărilor de aici semnalau apariția în nivelul neuniform de aici apariția unor materiale timpuri și târzii.

³⁰ D. Berciu, *Cercetări privind preistoricul județului Vâlcea*, Buridava, 1, 1972, p. 14; Idem, *Date noi privind sfârșitul culturii Verbicioara*, SCIVA, 27, 2, 1976, p. 175-176.

³¹ G. Crăciunescu 2004, *op. cit.*, p. 94-95.

³² V. Leahu, 1966, *op. cit.*, p. 131.

³³ H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat. Cultura Coțofeni*, Timișoara, 2000, p. 50; Pentru civilizația Coțofeni, cercetările arheologice din zonă demonstrează pătrunderea în nord-estul Olteniei și în special în jurul orașului Rm. Vâlcea a unor elemente de factură transilvăneană; G. Crăciunescu, 2004, *op. cit.*, p. 169; Pentru faza a IV a civilizației Verbicioara autorul lucrării identifică influențe transilvănene venite din arealul culturii Witenberg.

Summary

Reflections on a zoomorphic representation belonging to the Bronze Age in north-east of Oltenia. The author of the article reverts to a zoomorphic representation published on another occasion, due to the discovery of two more similar pieces in Ocnîța. Such zoomorphic idols are found in central and southern Europe, civilizations like Witenberg, Suciul de Sus, Tei, Gârla Mare, Monteoru and having the above mentioned representations. On the base of the influences reported in the ceramic repertoire, the plastic could also be doubly influenced (Gârla Mare and Witenberg cultures). Based on the material found in Ocnîța and Copacelu, the zoomorphic representations presented belong to a late horizon

Bibliografie:

Andrițoiu, Rustoiu, 1997: I. Andrițoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara-Witenberg. Descoperiri preistorice și așezarea dacică*. București.

Belardelli 2001: C. Belardelli, *News from the middle an late bronze age in southern Italy*, *Bronzezeitliche culturerscheinungen, im Karpatichen Raum. în Die Beziehungen zu den benchbarten Gebieten*, 2, Baia Mare, 2001, pp. 69-76.

Berciu 1961: D. Berciu, *Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht Über Eine Neuf, In Rumänien Entdeckte Bronzezeitliche Kultur*, *Dacia*, V, pp. 123-161.

Berciu 1972: D. Berciu, *Cercetări privind preistoricul județului Vâlcea*, *Buridava*, 1, pp. 11-28.

Berciu 1976: D. Berciu, *Date noi privind sfârșitul culturii Verbicioara*, *SCIVA*, 27, 2, pp. 175-176.

Chidioșan 1980: N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea,

Ciugudean 2000: H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat. Cultura Coșofeni*, Timișoara.

Comșa 1990: E. Comșa, *Vânătoarea în cursul epocii bronzului pe teritoriul României*, *Thraco-Dacica*, XI, 1-2, pp. 99-115.

Crăciunescu 1992: G. Crăciunescu, *Așezare a culturii Gârla Mare de la Izvoarele*, *Thraco-Dacica*, XIII, 1-2, p.43-48.

Crăciunescu 2004: Gabriel Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova.

Crăciunescu, Para 2007: G. Crăciunescu, C. Para, *O statueta zoomorfă de la Ostrovul Mare, Județul Mehedinți*, în *Drobeta*, XVII, pp. 6-66.

Dumitrescu 1974: V. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București.

Susi 1999: El Susi, *Studiu preliminar asupra resturilor de faună din așezarea de epoca bronzului, cultura Verbicioara, Rogova, jud. Mehedinți („La Cazărmi”)*, *Drobeta*, IX, pp. 25-40

Fazecaș 2003: Gr. Fazecaș, *Considerații privind vânătoarea la comunitățile culturii Otomani de pe teritoriul României*, în *memoriam Nicolae Ghidioșan*, Oradea, p. 61-75

Gimbutas 1997: M. Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București.

Iosifaru, Fântâneau 2004: M. Iosifaru, Cr. Fântâneau, Râmnicu Vâlcea, cartier Copăcelu (Valea Răii) în C.C.A., 2004, punctul 155; <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>

Leahu 1966: V. Leahu, *Cultura Tei*, București.

Leahu. 2003: V. Leahu *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, București.

Medovič: P. Medovič, *Die inkrustierte Keramik der Mittelbronzezeit in der Vojvodina*, în *The Yugoslav Danube Basin And The Neighbouring Regions In The 2nd Millennium B.C.*, Belgrade-Vršac 1996, p. 163-184.

Moldovan 2009: E. Moldovan, *Contribuție la iconografia culturii Wietenberg*, Apulum, XLVI, p. 287- 312.

Nica 1997: M. Nica, *Date noi cu privire la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în Oltenia*, în *Premier âge du fer aux bouches du Danube et dans les regions autour de la Mer Noire*, Tulcea, pp. 19-42;

Petre Govora 1995: *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea.

Șandor-Chichideanu 2003: M. Șandor-Chichideanu, *Cultura Țuto Brădo-Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, Cluj-Napoca, 2003, vol. I-II.

Schuster 2007: C. Schuster, *Transportul terestru în preistorie. Cu privire specială la ținutul Dunării*, Târgoviște 2007.

Tuțulescu 2008: Tuțulescu, *Două reprezentări plastice aparținând epocii bronzului descoperite la Copăcelu-Valea Răii*, Buridava, VI, 2008, p. 36-42

Vasic, Vasic 2000: V. Vasic, R. Vasic, *Función depuradora de los humedales I: una revisión bibliográfica sobre el papel de los macrófitos*, în *Boletín SEHUMED*, 2000, IV, 16, pp. 131-139



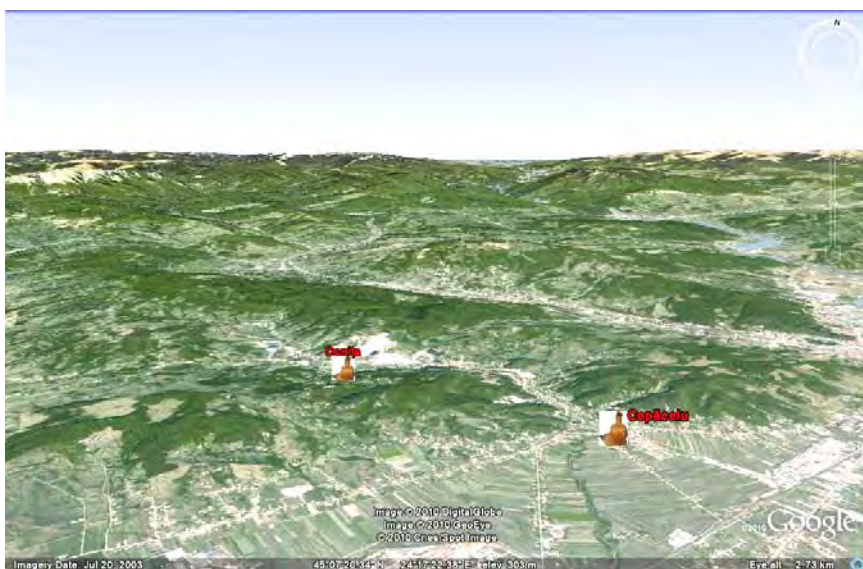
Foto. 1. Așezarea de la Copăcelu



Foto. 2. Vedere spre așezarea de la Ocnîța



1.



2.

Pl. I. Dispunerea așezărilor unde au fost descoperite reprezentări cu protome.



2.



3.

Pl. II.



2.



3.

Pl. III



2.



3.

Pl. IV